

Afrika Kıtasında Darbelere Yol Açan
Sorunların Kaynakları
Kenan Toprak / Afrika Uzmanı

Sömürge sonrası Afrika'da pek çok ülke siyasi istikrarsızlığa, ekonomik aksaklıklara ve toplumsal huzursuzluğa yol açan 200'den fazla başarılı/başarısız darbe yaşadı. Her darbe durumunun benzersiz olduğunu ve darbelerin nedenlerinin bir ülkeden diğerine büyük ölçüde değişebileceğini ancak bazı ortak faktörlerin olduğunu belirtmek önemlidir. Bu darbelerin ardındaki nedenler karmaşık ve çok yönlü olup sıklıkla usulsüz seçimler, patronaj ve yağmacı uygulamalar, sömürge mirası, soy veya etnik aidiyet bağları arasında rantiyeye mantığı, yerli ve yabancı çıkar grupları, anayasal manipülasyonlar, güçlü uluslararası ve yerel ağlar tarafından dinin manipülasyonu ve çatışmaların körüklenmesi, ekonomik durgunluk ve güvensizlik gibi birçok etken ordunun darbe yapmasına olanak sağladı. Ne yazık ki darbelerin yaşandığı ülkelerin büyük çoğunluğunda yıllardır önemli bir şey değişmedi. Darbe

sonrası geçiş hükümetleri iktidara geldikleri ülkenin ortak çıkarlarını garanti altına almak, verimliliği ve toplumsal refahı optimize etmek için gerçek anlamda tarafsız olmadıklarından birçoğu başarısız oldu.

Afrika'daki askeri cuntalar, devirdikleri sivil hükümetlerden daha iyi bir performans

gösteremedi ve sunulan çözümler yüzeysel kaldığı için darbelere yol açan koşullar sürmeye devam etti. Kıtanın 1990'larda "demokratik düzeni" benimsemesinden bu yana birçok Afikalının beklentileri, en hafif tabirle büyük ölçüde hayal kırıklığına uğradı. Birçok ülkede demokrasi için mücadele eden ve sonunda iktidara gelen ancak sonrasında otoriter ve baskıcı rejimler kuran birçok tarihi muhalif figür çoğu zaman hayal kırıklığına neden oldu. Bu tarihi muhalif figürlere

benzer bir kısım devlet başkanı 1960 yılında devletlerin başına getirilen aynı yerel elitin çağdaş yeniden üretiminin figürleri olmasından dolayı sorunlar bir kısır döngü şeklinde devam etti.

1990'lardan bu yana demokratik bir süreç yaşayan kıtada, askeri darbelerin Afrika'da bir kez daha kazanan siyasi model haline nasıl ve neden geldiği sorusu hayati önem taşıyor. Bundan dolayıdır ki Afrika devletlerinin ve halklarının bağımsızlık sonrası sürecini ve devamını anlamak için sömürge mirası kurumlar, yapay demokrasiler ve darbeler sonrası siyasi geçişlerin ne olduğunu analiz etmek önemli görünüyor.

Askeri Anlayışa Sahip Sivil Yöneticiler

Afrika'nın sömürge kontrolü altında geçirdiği dönemlerden sonra kıta ülkelerinin kazandığı bağımsızlıklar “yapay devletlerin” oluşmasına yol açtı ve bu devletler, vatandaşların iradesinin bir ifadesi olarak değil, Avrupalı yöneticiler için kâr makineleri olarak yukarıdan aşağıya doğru yönetim için inşa edildi. Afrika kıtasında sömürge döneminde inşa edilen ve bağımsızlık zamanında devralınan devlet yapıları gücün neredeyse hiç değişmediği hükümet kurumları aracılığıyla büyük oranda özenle seçilmiş mirasçılara aktarıldı. Kıtada çoğu devletin anayasal araçlar ve silahlı mücadele yoluyla bağımsızlığa kavuşmasına yol açan “değişim rüzgarı” sırasında bile, siyasi-bürokratik elitlerin çoğu geçmişten miras kalan sömürgeci devlet yapılarını, kurumlarını ve zihniyetlerini sürdürdüler. Özellikle sömürgeciliğin geride bıraktığı herhangi bir kurumdan çok, ordular Afrika sömürge düzenine göre kurulmuşlardı. Bağımsızlıktan sonra, birkaç istisna dışında, sömürgeci ordu örgütlenme modeli, uzman tavsiyesi ve teçhizat konusunda Batı'ya bağımlılıkları ve eski sömürgeci ülkelerin dış ve savunma politikaları ile yakınlık taşıyordu. Örneğin, 1965 darbesiyle iktidardan indirdiği Orta Afrika Cumhuriyeti Devlet Başkanı Dacko'nun kuzeni Albay Jean-Bedel Bokassa, sömürge döneminde Fransız ordusunda yirmi üç yıl görev yapmıştı. Bununla birlikte darbelerden sonra orduların yerini alan sivil yöneticiler esasen askeri anlayışa sahip bir idari yapının mirasçılarıydı. Afrika kıtasında bağımsızlığın ilk evresindeki krizleri oluşturan bir başka neden ise iktidar elitleri içindeki grupların kontrolüne yönelik çekişmelerdi ve bu da hükümetin askerler tarafından iktidardan uzaklaştırılmasına yol açıyordu.

Bağımsızlıktan sonra miras alınan devlet yapılarını ve kurumlarını sorgulayan ilerici Afrikalı liderlerin birkaç istisnası dışında, çoğu siyasi-bürokratik elit, kendi topraklarındaki toplumların karmaşıklığını göz ardı etmeye devam etti. Başlangıçta tek partili otoriterlik yoluyla, bazen askeri darbeler ve daha sonra kitlelerin zararına sıklıkla siyasi elitleri ve yabancı ulusları kayıran çok partili siyaset yoluyla, gücün yürütme organına verildiği merkezi hükümetleri sürdürdüler. Sonuç olarak Afrika'daki demokratik yenilginin ve son askeri darbelerin yaşanmasının nedenlerinden

biri sömürgecilik sonrası Afrika devletlerinin sıklıkla sömürgeci devlet yapılarını sorgulamadan sürdürmeleri, aparatları değiştirmeden kafaları değiştirmeleri ve dolayısıyla onları mevcut bağlama uygun hale getirmemelerinde yatmaktadır. Bundan dolayıdır ki, sömürgecilikten miras kalan devleti ve kurumlarını, Afrika devletlerinin ihtiyaç duyduğu zenginliğin oluşmasına ve toplulukların ve vatandaşların hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesine yönelik kararlı bir şekilde reforme etme ihtiyacı vardır.

Siyasi ve İdari Yönetim Modellerini Yeniden Düşünmek

Yaşanan askeri darbeler sonrası uluslararası toplum ve bölgesel örgütlerin tepkisi genellikle darbeleri kınamak, yaptırım uygulamak ve en kısa sürede demokratik seçimlerin düzenlenmesi yönünde baskı yapmak oluyor. Ancak darbenin aktörleri sivillerin iktidara dönüşü için mümkün olan en kısa sürede başkanlık veya genel seçim düzenleme isteklerini açıkça dile getirirler de bazı ülkelerde geçiş politikalarını yönetmeye yönelik mevcut yaklaşımların etkisiz kaldığı görülüyor. Geçiş süresini uzatarak iktidarda mümkün olduğu kadar uzun süre kalabilmek için çeşitli yollara başvuran Sudan ve Mali bunun mükemmel bir örneğini oluşturuyor. Darbeyi yapan cunta sıklıkla kendi rejimlerini, seçilmiş bir hükümetin nihai olarak yeniden kurulmasından önce gerekli olan "bekçi" hükümetler olarak tasvir ediyor. Çoğu zaman darbeyi yapan askerler kendilerini ülkelerinin kurtarıcıları olarak tanıtıyor ve devrik rejimler için yetersizlik, yolsuzluk, ekonomi, güvensizlik ve vatandaşların yaşam kalitesinin düşüklüğü neredeyse her zaman suçlamalar sözlüğünde yer alıyor. Ancak gerçekte, Afrika'daki darbelerin büyük çoğunluğunun temel nedeni doyumsuz açgözlülük ve aşırı güç hırsıdır. 1980'lerden önce yaşanan askeri darbelerde de ordunun bireysel ve toplumsal refah açısından hiçbir kazanç sağlamadığı, zayıf demokratik uygulamaların meydana getirdiği krizlere siyasi bir çözüm olmadığı ve ülkenin gelecekteki yönetimine yön verecek koşulların iyileştirilmesi noktasında yetersiz kalması bunun en önemli göstergesidir.

Bağımsızlıklarından bu yana, kriz üstüne kriz, darbe üstüne darbe yaşayan Afrika devletlerinin çoğu, herhangi bir rasyonel gerekçe olmadan, yolsuzluğu teşvik eden ve sosyal, ekonomik, siyasi ve güvenlik meselelerinde kötü yönetim sağlayan bu baskıcı sistemlere tutunmaktan başka bir şey yapmadı. Bu nedenle, aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurduğu bir ortamda, darbeye yol açan ve huzursuzluğa etkide bulunan kurumsal ve yapısal koşullar değişmediğinden başka bir darbenin yolunu açıyor. Afrika kıtasında yönetime el koyan askerlerin sıklıkla yaptığı hatalardan biri darbe öncesi aynı siyasi-idari sürdürmek veya daha katı yöntemler uygulamak oluyor. Kitada son yıllardaki “geçiş” deneyimleri incelendiğinde darbeciler veya reformcular darbenin neden olduğu elit siyasetin kalıplarını değiştirmedikleri için “yeni darbeciler” aynı nedenleri kullanmaya devam ediyor. Afrika’da darbelere yol açan kötü yönetim sorunu, yalnızca yönetimde yer alan bireyler düzeyinde değil, aynı zamanda ülkenin sistem ve kurallar biçimi de etkide bulunuyor. Darbelerden sonraki rejimlerin çoğu sömürgecinin uygulamaya koyduğu ekonomik sömürü sistemine yeni bir ivme kazandırdığı için aynı nedenler aynı sonuçları doğurmaya devam ediyor

ve birkaç yıl sonra sömürgecinin dayattığı aynı gelişmemişlik çerçevesinde gelişen bu rejimlerde sınırlarına ulaşıyor ve yeni bir darbeye yol açıyor. Bu nedenle kıtada bu siyasi ve idari yönetim modellerini yeniden düşünmek zorunludur.

Batı'nın “Afrika” Demokrasisi ve Elitler Sorunu

Afrika kıtasında darbeler en fazla, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki yoğun rekabetin yaşandığı Soğuk Savaş döneminde, 1950 ile 1991 yılları arasında gerçekleşti. Son yıllarda yaşanan askeri darbeler, bağımsızlığı takip eden yıllarda Afrika devletlerini etkileyen darbelerden tamamen farklı nitelikte görünse de sistemsal olarak aynı durumları taşıyor. Soğuk Savaş'ın ideolojik mücadelelerinin yerini, bir yanda ekonomik küreselleşmeye zorla dahil edilme, diğer yanda devletlerin hiçbir araç olmadan doğaçlama demokratikleşmesi nedeniyle çifte istikrarsızlaşması

izledi. Bu iki olgu, geçmişten günümüze bu ülkelerin egemenliğinin tamamen yapay ve bağımlı hale getirilmesine yol açtı.

Çoğunun askeri yönetim, adaletsiz seçimler, kusurlu liderler, yetersiz hizmet sunumu ve yaygın yolsuzluk geçmişi olan Afrika ülkelerinde demokrasi etrafındaki tartışmalar birçok konuyu içeriyor. Bağımsızlıklarından sadece birkaç ay sonra yeni Afrika devletlerinin çoğu, özellikle de Fransızca konuşulan ülkeler, bağımsızlık zamanında yürürlükte olan parlamenter sistemi terk ederek başkanlık veya yarı başkanlık rejimlerini benimsediler. Bu tarihi tercihlerden bu yana, bugüne kadar bu sistemlerin benimsenmesinin değeri konusunda ikna edebilecek hiçbir tatmin edici rasyonel gerekçe sunulamadı. Bununla birlikte, Afrika ülkelerinin bağımsızlığının ardından bu sistemlerin benimsenmesi Soğuk Savaş bağlamında Batı'nın çıkarlarını korumak için daha iyi garantiler sunmaları nedeniyle parlamenter rejime tercih edildiklerini göstermektedir. Afrika'da bu sistemlerin benimsenmesinin rasyonel bir şekilde incelenmesi, bu modellerin Afrika ülkelerini dış güçler karşısında ne ölçüde savunmasız bıraktığının anlaşılmasını mümkün kılacaktır. İktidara gelenlere neredeyse tüm devlet gücünün verilmesi, yabancı destekçilerinin neredeyse tam nüfuzunun yolunu açtı. Başka bir deyişle, bir yabancı çıkar merkezinin, bir adayın seçimler sırasında iktidara erişimini kontrol etmesi, daha sonra onun yönetimini ve dolayısıyla ülkesinin yönetimini kontrol edebilmesi için yeterli oldu. Bu tür kırılğanlıklarla karşı karşıya kalındığında, parasal egemenlik veya doğal kaynakların yönetimi gibi Afrika ülkelerinin ulusal çıkarlarını ilgilendiren konuların bağımsızlıktan bu yana yabancı aktörlerin kontrolü altında kaldığını görmek bu nedenle şaşırtıcı olmamalıdır.

1990'lardaki demokratik geçiş sürecinde Afrika'nın neredeyse her yerinde üretilen anayasaların hepsi birbirine çok benziyor. Güçler ayrılığı ve dengesinin temel ilkeleri olsa da bu uyumun arkasında siyasi gerçeklikler oldukça farklıdır; resmi olarak demokratik olan ancak işleyişi temelde otoriter, hukuk ve anayasanın bir sorun haline geldiği melez rejimlerdir. Her şeyden önce demokrasi açığının Afrika'daki yoksulluğun ana nedeni olduğunu bilmek önemlidir. Ayrıca 1990'lı yıllarda Afrika'yı etkisi altına alan demokratikleşme dalgası öncelikle çok partili seçimlerin

yolunu açsa da yoksullukla boğuşan ve oy vermek için saatlerce kuyrukta bekleyen çok sayıda Afrikalının yaşam standartlarını iyileştirmedi. Aynı zamanda Batılı liberal demokrasinin Afrika'da uygulanması da şiddete ve seçim sahtekarlığına yol açtı. Afrika'da sıklıkla demokrasi olarak adlandırılan şey aslında seçim usulüne dayalı bir demokrasidir ve seçimlerin gerçek katılımdan ziyade belirli standartlara göre uygulandığı bir sistemdir. Örneğin Mali'de yapılan seçimlere bakıldığında ülkenin önemli bir kesiminin, örneğin kuzeyinin, katılmadığı bir seçim yapılabilir. Benzer şekilde Burkina Faso'da Rock Kabore 2020 yılında yapılan cumhurbaşkanı seçimlerinde 22 milyon nüfusa sahip ülkede seçimlere katılan yaklaşık üç milyon kişiden 1.6 milyon oy alıp seçilmesi katılımı ilgili birçok soru işaretini barındırıyor. Ortaya çıkan bu durum seçim prosedürlerine saygı duyan ama gerçekte pek kapsayıcı olmayan "yapay demokrasiler" liderlerin sandıktan kaynaklanan meşruiyetini zayıflatmaktadır. Bazı ülkelerde devletin geleceği, halkı tarafından değil, geriatrik otokratların ve onların dış destekçilerinin kleptokratik iştahını besleyen, savunan ve sürdüren açgözlü karteller tarafından belirlendiğinden seçim demokrasisi, yalnızca zengin ve güçlülerin yoksulların teri ve kanı pahasına satın alabileceği lüks bir mal haline gelmektedir. Sonuç itibarıyla birçok Afrika kıtası ülkesinde seçim sonuçları, 1980'den günümüze hiçbir seçimde yürütme yetkisini elinde bulunduran Afrikalı elit aileleri değiştirmeyi başaramadı. Buradan, içsel sosyolojik ve kültürel temelleri olmayan bir demokrasinin, iktidardaki ailelerin ve elit kesimlerin kalıcı olarak yeniden üretilmesini hiçbir şekilde engellemediği sonucu çıkıyor.

Demokratik hareketlerden ve tarihsel muhaliflerin iktidara gelmesinden sonra aynı sistemi devam ettirmeleri halkın özellikle de gençlerin demokrasiye olan inancını kaybetmesine etkide bulundu. Örneğin, Gine'de Alpha Condé başlangıçta orduya karşı mücadeleye öncülük eden, uluslararası toplum tarafından desteklenen bir liderdi ancak cumhurbaşkanının en fazla 2 dönem üst üste görev yapabildiği ülkede 2. dönemi bittiği halde halkın ve muhalefetin tüm tepkilerine rağmen anayasa maddesini değiştirerek 3. dönem seçilmesine imkân sağladı. 2012'den bu yana liderlerin görev sürelerini iki dönemin ötesine uzatmak için çeşitli yasal yöntemlere ve siyasi manevralara başvurduğu en az 13 Afrika ülkesi var. Süre sınırlamalarının kaldırılmasına karşı yapılan geniş

çaplı protestolar Nijer (2010), Burkina Faso (2014) ve Gine’de (2021) askeri darbelerle sonuçlandı. Görev süresinin sınırına saygı duyulan bazı Afrika ülkelerinde “demokrasinin” varlığından kısmen bahsedilebilse de bir değişim yaşanmamakta ve iktidar her zaman aynı aygıtın elinde kalmaktadır. Bugün darbecileri öven, demokratik olarak seçilmiş hiçbir rejimi savunmayan, askeri figürler üzerinden Afrika birliği hayali kuran Afrika halklarının olması son derece makul ve anlaşılır bir durumdur. Bunun açıklaması, bu demokrasi biçiminin hayatlarının hiçbir yönünü iyileştirmediği, neoliberalizm aracılığıyla yoksulluğu ve eşitsizliği derinleştirdiği, devletlerinin zayıflamasını planladığı ve onlarca yıldır halihazırda yürürlükte olan rejimlerin tartışmasız egemenliğini sağlamlaştırdığıdır. Batı’nın Afrika demokrasileri, Afrika’nın somut sorularına yanıt verme becerisinden çok, uluslararası toplumun gereksinimlerine uyum sağladığı göz önüne alındığında “bedensiz demokrasi”ler olarak tanımlanabilir. Bu tür bir demokrasi kıtanın somut sorunlarına içsel bir yanıt arayışının siyasi sonucu olmak yerine, başkaları tarafından Afrika’nın kullanılmasına yönelik, özellikle Afrika kaynaklarına ve ticaretine serbest erişim sağlayarak emperyal ve kapitalist ülkelerin çıkarlarını garanti altına

alan bir düzenlemedir. Aynı şekilde Afrika içi ve Afrika ile Batı arasındaki siyasi ve toplumsal mücadeleler tarihinin bir sonucu olmaktan çok, kıtanın gerçekliğini göz ardı eden, tarihlerini hesaba katmayan ve üzerinde kontrol sahibi olduğu ve yönlendirdiği dünya sisteminin Batı'nın ve uluslararası kuruluşların iradesi olarak kendisini empoze ettiği, Afrika'nın tüketmek zorunda olduğu bir demokrasi şeklidir.

Sonuç

Afrika kıtasında askeri darbelerin sıklığının artması, seçimlerin güvenliği ve kalkınmayı sağlayabilecek meşru hükümetlerin üretilmemesi Afrika'da uygulanan demokrasi sistemini sorgulamaya yol açmaktadır. Birçok kez olumsuz şekilde belgelenen Batı'nın yapay Afrika demokrasileri, kamu işlerinin iyi yönetilmesinde ve sürdürülebilir ekonomik büyümede temel bir faktör olmadığı görülmektedir.

Askeri darbelerle ilgili olarak, eski sömürgeci güçler tarafından desteklenen ve yönetilen darbelerin şimdi bizzat Afrikalılar tarafından gerçekleştirilmesi ve halk tarafından desteklenmesi, Afrika halklarının özgürlüğünün olumlu bir işareti değil, ordunun 1980'lerden önce de Afrika'da yüzlerce darbe yaptığını ve bunun bireysel ve toplumsal refah açısından hiçbir kazanç sağlamadan sonsuz geçişlerle sonuçlandığını göstermektedir.

Sömürge mirası, askeri darbeler ve yapay demokrasi Afrika'nın yoksullaşmasına ve çeşitli krizlerin devam etmesine etkiye bulunuyor ve gelişmiş ülkelerin bu durumu istismar etmesine olanak sağlamaya devam ediyor. Afrika kıtası ülkeleri niteliksel olarak demokratikleşmedikçe, Afrika'daki hammaddelerin ekonomi politikasını karakterize eden çıkarma ve yağmalama mantığı ve bununla birlikte Afrika'nın toprak altı zenginliklerinin mevcut sömürü biçimleri bozulmadığı sürece, askeri darbeleri durdurmak ve alternatif bir gelecek icat etme şansı azalacaktır.

Kaynakça

Ndiaye, Ousmane. "Coups d'État en série : mais pourquoi la démocratie est-elle si fragile en Afrique ?". Erişim Tarihi: 29 Temmuz, 2023. <https://atlantico.fr/article/decryptage/coups-d-etat-en-serie-mais-pourquoi-la-democratie-est-elle-si-fragile-en-afrique-ousmane-ndiaye>

Damola, A. Ayibowu. "La « démocratie » à l'occidentale en Afrique est juste une manière de renforcer l'idéologie néolibérale". Erişim Tarihi: 29 Temmuz, 2023. <https://www.ritimo.org/La-democratie-a-l-occidentale-en-Afrique-est-juste-une-maniere-de-renforcer-l>

Mariam, Alemayehu. G. "Democracy before democracy in Africa". Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023. <https://www.pambazuka.org/governance/democracy-democracy-africa>

Rabah Arezki. "Africa's coup wave". Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023. <https://theforum.erf.org.eg/2022/03/22/africas-coup-wave/>

Codjo, Juste. "Gestion des coups d'État et transitions politiques en Afrique : La « consenratie » comme alternative aux modèles politiques d'hommes forts (première partie)".

Erişim Tarihi: 2 Eylül 2023. <https://www.wathi.org/gestion-des-coups-detat-et-transitions-politiques-en-afrique-la-consenratie-comme-alternative-aux-modeles-politiques-dhommes-forts-premiere-partie/>

Duzor, Megan ve Williamson Brian. "Coups in Africa". Erişim Tarihi : 2 Eylül 2023. <https://projects.voanews.com/african-coups/>

Tsafack, Delmas. "The Endless Transitions After Coups in Africa: Democracy in Turmoil". Erişim Tarihi : 3 Eylül 2023. <https://onpolicy.org/the-endless-transitions-after-coups-in-africa-democracy-in-turmoil/>

Camara, Kamissa ve Stigant, Susan. "Countering Coups: How to Reverse Military Rule Across the Sahel". Erişim Tarihi: <https://www.usip.org/publications/2023/08/countering-coups-how-reverse-military-rule-across-sahel>

Nabourema, F. Bemba. "Coups vs Democracy and the Misunderstanding of Africa's Youth".

Erişim Tarihi: 4 Eylöl 2023. <https://www.theelephant.info/op-eds/2023/08/30/coups-vs-democracy-and-the-misunderstanding-of-africas-youth/>

"Africa And The Grand Return Of The Military". Daily Trust. Erişim Tarihi: 4 Eylöl 2023. <https://dailytrust.com/africa-and-the-grand-return-of-the-military/>

Çarkçı, Arif. " Afrika'nın İstikrar Arayışı ve Askeri Darbeler". Erişim Tarihi: 10 Eylöl 2023. <https://www.sosyalbilimlervakfi.org/tr/2022/04/arif-carkci-afrikanin-istikrar-arayisi-ve-askeri-darbeler/>